

Отже, значні зміни, що відбулися у структурі господарства аграрних регіонів, передусім відмова від розвитку неконкурентних галузей і виробництв, є важливою передумовою переходу до досконалої структури господарства. Така структура формуватиметься залежно від ресурсного потенціалу регіону, ступеня його інтегрованості в міжнародні економічні структури. Для цього необхідно визначити галузі пріоритетного розвитку регіону (галузі спеціалізації) й розвивати їх для задоволення як внутрішніх потреб інших регіонів чи міждержавної торгівлі. Такими галузями в аграрних регіонах можуть бути, окрім сільського господарства, харчова й легка промисловість, виробництво будматеріалів, лісове господарство, транспорт, рекреація тощо.

Крім галузей спеціалізації, необхідна активізація галузей, які забезпечують життєдіяльність регіонів. Тому важливим напрямом сучасної регіональної політики є комплексність у розвитку господарства територій, тобто взаємозв'язаний розвиток господарства на основі раціонального територіального поділу та інтеграції праці, найдоцільнішого використання природного й соціально-економічного потенціалу, який забезпечує ефективне виконання міжрайонної функції і задоволення місцевих потреб господарства та населення.

Джерела та література

1. Захарченко В. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України / В. Захарченко. – Вінниця : Гіпаніс, 2004. – 547 с.
2. Корнус А. О. Трансформація регіональних соціогеосистем як об'єкт дослідження суспільної географії / А. О. Корнус // Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 9–11 жовт. 2014 р.). – Чернівці : Родовід, 2014. – С. 125–127.

УДК 911.375

О. В. Гладкий – доктор географічних наук, професор кафедри економічної та соціальної географії Київського національного університету імені Тараса Шевченка, академік Національної академії туризму Російської Федерації та Академії наук Вищої освіти України

Глобальні міста як центри постеконімічної цивілізації

Роботу виконано на кафедрі економічної та соціальної географії КНУ ім. Т. Шевченка

Розглянуто сутність концепції постеконімічних трансформацій світової цивілізації. Охарактеризовано особливості таких трансформацій у глобальних містах. Визначено напрями реорганізації ринку землі й нерухомості в глобальних містах, ключових ресурсів розвитку міст, їх просторової структури та особливостей розміщення продуктивних сил під впливом постеконімічних процесів. Окреслено шляхи видозміни публічних просторів глобальних міст, розкрито особливості трансформації галузевого та географічного поділу праці.

Ключові слова: глобальне місто, постеконімічне суспільство, інтелектуальні ресурси, творчі ресурси, трансформація, глобалізація.

Gladkey A. V. Global Cities as Centers of Post-economic Civilization. The essence of concept of the post-economic transformation in world civilization is disclosed. The features of such transformations growth in global cities are researched. The directions of land rent and real estate market development in global cities are investigated. The key resources of cities development, their spatial structure and dislocation of the productive forces in global cities under the influence of post-economic transformation are explored. The processes of global cities' public spaces transformations are illustrated. The features of sectoral and geographical division of labor transformations are discovered.

Key words: global city, post-economic society, intellectual resources, creative resources, transformation, globalization.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство переживає все більші зміни концептуальних основ своєї життєдіяльності та функціонування. Під впливом інформаційної та науково-технічної революції, із розвитком поза виробничих суспільних відносин та в умовах глобалізації світового господарства у ньому відбувається низка трансформацій, пов'язаних із поступовою втратою панівної ролі економічних та господарських регуляторів у цивілізаційному поступі. Поступово, позбавляючись суто економічних механізмів суспільного відтворення, пов'язаних із виробництвом, розподілом, обміном та споживанням різноманітних матеріальних і духовних благ, людство поволі приходить до ідеї нового типу суспільного договору, заснованого на інтелекті й творчості особистості, розвитку знань та знаннєємного процесу відтворення, що й отримав у літературі назву «постекономічний». Найбільш активно його процеси протікають у середовищі глобальних міст – найбільш пріоритетних осередках передового інтелектуального й творчого потенціалу людської цивілізації. Глобальні міста виступають каталізатором постекономічних трансформацій завдяки своїм унікальним конгломеративним, синергетичним, комунікаційним, репрезентативним властивостям, що й зумовлює підвищену увагу до їх функціонування та актуальність теми цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження постекономічних трансформацій у моделях розвитку суспільства, а також у його територіальній організації вперше з'явилися в роботах А. Пентлі, Д. Рісмана, Р. Арона й Д. Белла, Е. Тоффлера. Зараз вони активно розвиваються в дослідженнях Владислава Іноземцева «Расколота цивилизация» та Миколи Слуки «Геодемографические проблемы глобальных городов». у суспільній географії питання постекономічних трансформацій активно розглядаються в роботах Ю. Голубчікова, В. Смаль, І. Абилгазієва, І. Ільїна. Проте аналіз постекономічних трансформацій у середовищі глобальних міст і пов'язані з ним наслідки в господарській, ресурсній, земельній, інформаційній та інтелектуальній сферах ще детально не проводився.

Формулювання цілей статті. Постановка завдання. Саме тому, метою цього дослідження є висвітлення особливостей перебігу постекономічних процесів у середовищі глобальних міст, а завданнями – визначення напрямів реорганізації ринку землі й нерухомості в глобальних містах під впливом постекономічних процесів, аналіз ключових ресурсів розвитку міст, їх просторової структури та особливостей розміщення продуктивних сил у постекономічних умовах, висвітлення процесів трансформації публічних просторів глобальних міст, галузевого та географічного поділу праці.

Виклад основного матеріалу. Під поняттям «постекономічне суспільство» часто розуміють таку стадію розвитку останнього, при якій основні матеріальні ресурси й стимули (*земля, праця, капітал – авт.*) перестають бути головними й направляючими в процесі відтворення матеріальних і духовних благ. У самому простому випадку, замість широкого розвитку матеріального виробництва, як базису традиційного капіталістичного устрою економіки та суспільства, активно

розвиваються ті види людської діяльності, які орієнтовані на створення інтелектуальних послуг та інформації.

У більш складному сприйнятті постекономічних трансформацій ми маємо справу із розвитком інтелектуальних і творчих здібностей людини, із перетворенням їх на безпосередню продуктивну силу суспільства, що тягне за собою формування нових типів ресурсів, нових модифікацій соціальної структури й, відповідно, нових форм її територіальної організації. У такому суспільстві в панівному привілейованому становищі виявляються не носії матеріального добробуту й капіталу, а особистості, які володіють неабиякими інтелектуальними та творчими силами, як власними, так і набутими. Це ані в якому разі не передбачає відмови від товарно-грошових відносин, а тим більше від економічних механізмів суспільного відтворення. Мова йде лише про зміну вектора та ресурсів розвитку, трансформацію основоположних цілей і засобів суспільного виробництва різних благ і цінностей.

Найбільш активно процеси розвитку постекономічного суспільства протікають у середовищі глобальних міст – високо-комунікаційному, всебічно інтегрованому, міжнародно-орієнтованому, дисперсно-модульному та інноваційно-репрезентативному конгломераті зосередження та взаємного перетину людської думки, інтересів, творчості, знань, інтелекту. Під їх впливом територіальна структура міського простору суттєво змінюється й коригується. Ці зміни стосуються особливостей використання землі та інших природних ресурсів, робочої сили, капіталу, інформації [9]. Під їх впливом виникають нові механізми трансформації ринку землі та нерухомості (аж до зміни ключових положень приватної власності на землю), трансформація трудових і матеріальних ресурсів розвитку міст, їх просторової структури та продуктивних сил загалом.

Так, у сфері трансформації приватної власності та земельних прав глобальних міст (у рамках відмови від утилітарно мотивованої активності як домінуючого виду людської діяльності) помітна тенденція переходу до обцинних (іноді, до корпоративних) просторів, заснованих на видозміні системи поділу праці [5; 11]. Маючі раніше чіткі галузеві та просторові рамки, нині поділ праці (як галузевий, так і географічний) у глобальних містах поступається місцем його усупільненню [1], набуває просторових обрисів багатополісності, полікомпонентності, універсалізації (як процесу, зворотного спеціалізації) та особистісної відособленості (зворотної концентрації), а в крайньому прояві – екстериторіальної модульності. Остання призводить до поступової уніфікації центральних і периферійних територій міст з їхніми функціями та структурними особливостями, до стирання меж між ними, а також до розриву просторових зв'язків і формування анклавної автаркії. У такому випадку, чільним стає розподілення у міському просторі ресурсів життєдіяльності індивіда та суспільства, насамперед, ресурсів не матеріальних і не фінансових, а інтелектуальних, творчих, духовних, інформаційних [6; 12]. І саме вони в майбутній постекономічній реальності будуть визначати не тільки профілюючі функції міста, а й особливості його територіальної структури, що базуються на зменшенні ролі економічних стимулів та знятті обмежень із механізмів розміщення в просторі міста різних видів людської діяльності.

У процесі трансформації приватної власності та зміни просторової структури глобальних міст, мова не йде про відродження античних «полісів» з їх суспільним володінням засобами виробництва. А про те, що знання, творчість, а в деякому випадку й інтелект не можуть у принципі мати приватний характер (незважаючи на те, що вони найчастіше мають свого приватного носія), а також не можуть обіймати чітко визначені кумулятивні простори в структурі міста (з урахуванням розвитку масових засобів зв'язку та інтернет-комунікацій). Вони базуються на ефекті модульності, а не на ефекті масштабу, який був раніше провідним економічним

стимулом масового виробництва. Результатом постеконімічних перетворень буде докорінна зміна просторової структури глобального міста, в якій приватні володіння можуть залишитися лише в середовищі особистого простору індивіда, а в інших випадках будуть трансформуватися в модульні висококонцентровані осередки зосередження інтелектуальних і творчих сил суспільства. Ці процеси вже закладені в структурі сучасних технополісів і технопарків.

У глобальних містах все більше спостерігається перехід до громадських (публічних) просторів, де інтереси людини виходять далеко за межі задоволення своїх матеріальних потреб і трансформуються в сторону набуття найчастіше високо-диверсифікованих, адресно-індивідуалізованих інтелектуальних і духовних благ. Найважливішою рисою цього процесу стає подолання праці як утилітарної активності й заміна його творчою діяльністю, не мотивованою матеріальними чинниками [5]. У результаті відбувається трансформація джерел і ресурсів, покладених в основу розвитку глобальних міст, поступовий їх перехід від матеріальних і фінансових до духовно-інтелектуальних ресурсів. Далі вони, безумовно, набувають певної матеріальної цінності й породжують при подальшій трансформації необхідні матеріальні блага. Але первинним ресурсом для таких перетворень слугують не класичні «земля, праця й капітал», а насамперед, інтелект і творчість індивіда.

І справа навіть не в тому, що глобальні міста все більше спеціалізуються саме на виробництві різних інноваційних, інтелектуальних і творчих послуг. Йдеться про формування перманентного висококонцентрованого (і разом із тим сугубо диверсифікованого) середовища активної інтелектуальної та творчої думки, що володіє своєрідним синергетичним ефектом (який ще можна назвати духовно-ментальним або агломераційного-синтезуючим). Саме цей ефект і забезпечує більшою мірою провідне положення глобальних міст як у світовому господарстві (за різними економічними показниками), так і у світовому соціокультурному континуумі, сформованому людською думкою, творчими та інтелектуальними здібностями індивіда [8]. Під впливом такого синергетичного ефекту, що формується в результаті залучення нових духовно-інтелектуальних джерел розвитку, глобальні міста звільняються від застарілих сельбищних і промислово-орієнтованих функцій (вони виносяться на периферію) й стають центрами творчого, інтелектуального та певною мірою духовного життя суспільства. А в їх територіальній структурі поступово стирається відмінність між функціонально-планувальними зонами, забудова й господарський профіль яких, як уже зазначалося, набувають модульного поліфункціонального многополісного та полікомпонентного характеру.

Так, під впливом інтелектуальної та творчої діяльності відбувається трансформація простору глобальних міст. В їх територіальній структурі з'являються осередки різнопланової активності, зумовленої насамперед розвитком знань (англ. *knowledge-based economy* – економіка, що заснована на знаннях), людського капіталу та інтелекту [7]. Цим видам діяльності поступаються місцем не тільки промислові підприємства, а й деякі комерційні організації, що працюють у сфері послуг, менеджменту, банківської, фінансової та підприємницької діяльності. Цей процес відбувається завдяки поступовому скороченню фахівців і витісненню комерційних підприємств із висококонкурентного модульного середовища глобальних міст. Їм на заміну приходять тотальна комп'ютеризація комерційного процесу, заміна рядових штатних підприємницьких операцій (таких як бухгалтерський облік, маркетинг, аудит, логістика тощо) комп'ютерними технологіями з використанням мінімуму людської сили в процесі прийняття рішень.

На місці великих громіздких офісів різних компаній зі значним штатом співробітників, у просторі глобальних міст все більш активно розвиваються дрібні еластичні модульні високопродуктивні підприємства. Їхні потреби в землі й

матеріально-енергетичних ресурсах зводяться до мінімуму, а можливості гнучкої взаємодії з партнерами та конкурентами (особливо при істотному спрощенні економічних механізмів партнерства, при переході до інтелектуально-творчої складової взаємодії) інтенсивно зростають. До того ж, завдяки розвитку інтернет-комунікацій, таке підприємство може ефективно використовувати переваги не тільки своєї мініатюрності, але також й екстериторіальності.

Модульному підприємству, заснованому на постеконічних принципах роботи, не обов'язково тримати своє представництво в діловому центрі глобального міста. Для здійснення його діяльності виключно важливою є наявність надійного та потужного вузла зв'язку. В силу цього, ділові центри глобальних міст поступово будуть втрачати своє значення. Їх межі будуть розмиватися, а функції бізнес-активності поступляться місцем некомерційним інтелектуальним і творчим видам діяльності, заснованим на досягненні економічного ефекту за рахунок нових ресурсів розвитку постеконічного суспільства.

Під впливом нових форм праці, заснованих на постеконічних змінах, глобальні міста переживають істотну трансформацію своїх продуктивних сил. В їх структурі все більш активно проявляються підприємства, що надають споживачам низку високоінтелектуальних товарів і послуг, а також організації, що використовують творчі можливості людини для досягнення різних економічних ефектів. Про це свідчать дослідження, проведені в свій час П. Тейлором, С. Сассен, М. Слюкою і Дж. Фрідманом. Учені стверджують, що в процесі розвитку глобальних функцій, місто звільняється від класичних видів індустріальної та постіндустріальної діяльності, набуваючи більшою мірою постеконічних рис [4; 6].

Йдеться не тільки про концентрацію в глобальних містах ключових представництв світових фінансових компаній, центрів професійних ділових послуг (бухгалтерських, юридичних, рекламних), транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків. Слід говорити, насамперед, про ті види інтелектуальної та творчої діяльності, які набувають у глобальних містах істотного впливу як на структуру самого міста, так і на світові глобальні процеси загалом. Серед них обов'язково слід відзначити створення нових творчих спільнот, діяльність яких присвячена реорганізації суспільства, удосконаленню його духовно-ментальної свідомості, а також колективів дослідників, що займаються розробкою й впровадженням інтелектуальних та інформаційних технологій у виробництво та життєвий уклад людей, які обумовлюють тим самим прогрес у формуванні постіндустріальних соціальних систем та їх трансформацію в постеконічні.

Такі організації здатні багато в чому змінити класичне постіндустріальне сприйняття глобальних міст як центрів міжнародної кредитно-фінансової, банківської, підприємницької та комерційної активності. Завдяки пріоритетним репрезентативним функціям глобальності, міжнародної орієнтованості й комунікативності вони виходять на світову арену передової творчої думки, інтелектуальних рішень, інформаційно конгломерованих спільнот, що найбільш ефективно розкриваються в рамках економіки знань. Універсалізація й адаптованість середовища для ведення різних видів людської діяльності, що притаманна глобальним містам, сприяє більш інтенсивному прояву постеконічних тенденцій розвитку й розміщення продуктивних сил завдяки зміні пріоритетів формування добробуту індивідів, їх зверненню до нових, інтелектуальних і творчих ресурсів суспільства.

У глобальних містах відбувається неухильна трансформація ресурсів капіталу під впливом нових чинників формування добробуту суспільства, нових способів його одержання та нових форм придбання й накопичення. У науці давно прижилися поняття «людського капіталу», «інтелектуального капіталу» та ін. [3; 7]. Поява цих термінів саме в такому поєднанні не випадкова. Дійсно, інтелект і творчість людини

в постеконімічну епоху перетворюються на справжній капітал, на дієвий фактор механізму відтворення.

Накопичення та збільшення нового капіталу (людського, інтелектуального) в глобальних містах сприяє формуванню того неповторного середовища, того унікального конгломерату думок, творчих ідей, інтелектуальних розробок і нових знань, які й виступають основою постеконімічних перетворень у суспільстві. Справді, тільки висококомунікативний, всебічно інтегрований, міжнародно-орієнтований, модульний простір глобальних міст здатен повністю розкрити й відтворити механізми формування творчого інтелектуального начала в сучасній економіці знань, допоможе виробляти та поширити достатньою мірою новітні ресурси постеконімічного суспільства, сприяти їх подальшому сприйняттю, впровадженню, апробації.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Для вивчення нових постеконімічних тенденцій, що проявляються у глобальних містах необхідна нова гуманістична (інтеграційна) парадигма дослідження [2; 3]. У ній синтезовані ті загальнонаукові проблеми, що пов'язані з формуванням постдисциплінарного знання, заснованого на науковому осмисленні сутності окремих процесів і явищ у їх цілісному душевно-духовному переживанні. В основу гуманістичної парадигми покладено гармонійний розвиток властивих людині здібностей і можливостей, людиновимірність знання, вищий розвиток людської культури та цінностей, а також загальне відчуття блага від творчої та інтелектуальної діяльності, що не було враховане раніше в системних дослідженнях. Саме ці властивості знання сприяють просуванню постеконімічних перетворень. І саме вони найбільш відчутні в глобальних містах, що створюють завдяки своїм особливостям відповідну для їх розвитку атмосферу. Імператив гуманістичного мислення, покладений в основу знання, сприятиме новим постеконімічним трансформаціям суспільства й швидкому формуванню нових ресурсів і цінностей його розвитку.

Джерела та література

1. Гладкий О. В. Географічний поділ праці чи поділ ресурсів? / О. В. Гладкий // Економічна та соціальна географія : наук. зб. / ред. кол. : С. І. Іщук (відп. ред.) та ін. – К., 2012. – Вип. 64. – С. 28–35.
2. Голубчиков Ю. Н. География человека / Ю. Н. Голубчиков. – М. : Эдиториал УРСС, 2003. – 296 с.
3. Голубчиков Ю. Н. Основы гуманитарной географии : учеб. пособие / Ю. Н. Голубчиков. – М. : ИНФРА-М, 2011. – 505 с.
4. Город в контексте глобальных процессов / под ред. И. И. Абылгазиева, И. В. Ильина, Н. А. Слуки. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2011. – 448 с.
5. Иноземцев В. Л. Расколота цивилизация: Наличествующие предпосылки и возможные последствия постэкономической революции / В. Л. Иноземцев. – М. : Академия, 1999. – 724 с.
6. Слука Н. А. Градоцентрический вектор в развитии мировой системы / Н. А. Слука // Економічна та соціальна географія : наук. зб. / Міністерство освіти і науки України ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2007. – Вип. 57. – С. 298–312.
7. Смаль В. В. «Економіка-на-знаннях»: до розвитку концепції / В. В. Смаль // Економічна та соціальна географія : наук. зб. / Міністерство освіти і науки України ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – Вип. 59. – С. 41–53.
8. Тоффлер Е. Третья волна : пер. з англ. / Е. Тоффлер. – К. : Всесвіт, 2000. – 480 с.
9. Bell D. The coming of post-industrial society: A venture in social forecasting / D. Bell. – New York : Basic Books, 1973. – 507 p.
10. Gorz A. Farewell to the working class: An essay on post-industrial socialism / A. Gorz. – London : Pluto Press, 1982. – 152 p.
11. Heilbroner R. L. Business civilisation in decline / R. L. Heilbroner. – New York, 1976. – P. 73.
12. Illich I. The tools for conviviality / I. Illich. – London, 1985.